

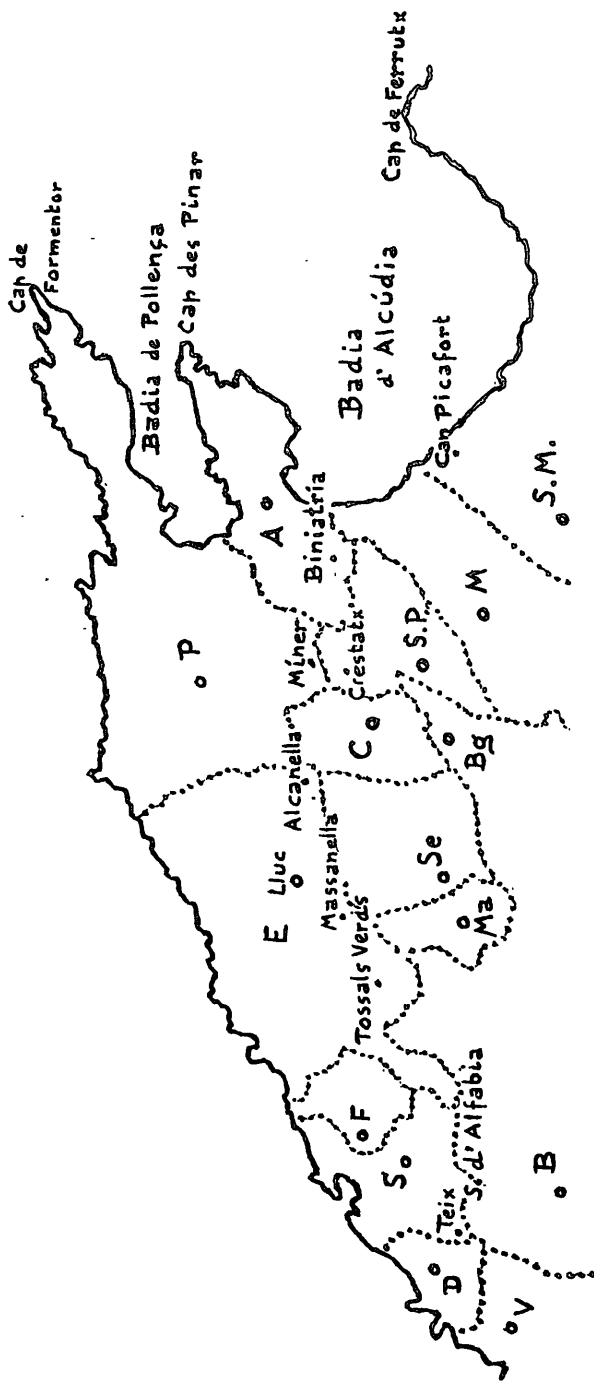
PROBLEMES PLANTEJATS PER LA TOPONÍMIA DE LES COMARQUES MALLORQUINES D'ESCORCA, POLLENÇA I ALCÚDIA

Jaume VIDAL ALCOVER †

1. Els Topònims amb «son»

Una de les característiques més avinents de la nostra toponímia illenca és la denominació del que allà en diuen possessions, és a dir, propietats rústiques, amb un gentilici precedit de la partícula *Son*, o bé *So Na* quan el gentilici és femení i *Sos* quan és plural: com és ara *Son Termes*, *So Na Sopa*, *Sos Ferrers*. L'etimologia d'aquestes partícules, sembla que, després d'algunes vacil·lacions, ha romàs establerta: *ço* (< açò < *ecce hoc*) *d'En* > *ço En* > *ço'N* > *Son* (segons la grafia adoptada per la Normativa.)¹ Indica, doncs, propietat o pertinença a una persona o a una família. L'abundor d'aquest tipus de topònim, a l'illa de Mallorca, és notable, no ja fins a caracteritzar-ne la toponímia, sinó també fins a existir com a fenomen viu de la llengua, de tal manera que s'aplica, per a reforçar l'expressivitat, en frases o conceptes metafòrics. I, així, direm *Ets senyors de Son Miseri*² per a significar les propietats imaginàries d'uns senyors que no tenen res, o bé *Son Doi* per expressar un indret fantàstic que seria l'assentament del disbarat³.

En el *Corpus de Toponímia de Mallorca*, ordenat per J. Mascaró Pasariu⁴ —la sola ordenació una mica acabada de la toponímia mallorquina que existeix avui per avui— els topònims en *Son* ocupen gairebé la meitat del volum iv: des de la pàgina 1612, *So N'Abraham*, fins a la 1817, *So's Sastres*. Cal tenir en compte que aquestes denominacions només afecten les propietats rurals privades: quan són el nom d'un suburbi, d'un raval, d'un llogarret —*Son Espanyolet*, *Son Serra*, prop de la Ciutat de Mallorca i fent part del seu municipi— o d'una vila amb autonomia municipal —*Son Servera*, a la comarca d'Artà—, això no obstant, eren originàriament terres de propietat privada, possessions pertanyents a una família, la qual les va establir, o dividir en petites porcions, i així les va vendre. Els topònims amb *Son* que designen un nucli urbà, un suburbi, són abundants a l'entorn de Ciutat: *Son Alegre*, *Son Armadans*, *Son Espanyolet*, *Son Cotoner*, *Son Cotoneret*, *Son Gotleu*, *Son Ametler*, *Son Ferriol*, *Son Serra*, *Son Rapinya*, *Son Roca*, *Son Sardina*. Alguns n'hi ha que pertanyen a altres municipis: *Son Macià*, de Manacor; *Son Mesquida*, de Felanitx; *Son Carrió*, de

Sant Llorenç. I només n'hi ha un en tot Mallorca que sigui municipi independent: *Son Servera*. Quasi tots els esmentats corresponen a llinatges coneguts i vivents. *Macià* és registrat com a llinatge per Francesc de B. Moll⁵, i és, en tot cas, un nom, cosa que no invalidaria la noció de *Son* com a pertinença a algú. Per *Son Rapinya* dóna una explicació Juan Mª Sabater y Simó (Mascaró, *Corpus*), que concorda amb allò que dèiem més amunt sobre l'ús de *Son* com a fórmula expressiva. *Sardina* és registrat com a cognom i *Gotleu* com a sobrenom al DCVB.

J. Mascaró Pasarius (*Corpus*, pp. 1812 i 1813) inclou un mapa de la distribució dels topònims mallorquins amb *Son*, el qual dóna una idea clara de la seva abundor a l'illa sencera. Però a la comarca que ve a ocupar el NE de la Serra i es perllonga, ran de mar, fins a les terres pantanoses de la badia d'Alcúdia, els topònims amb *Son* apareixen molt rarament; abunden, en canvi, els precedits per la partícula, d'ídèntica formació, *Can* (= casa d'En o, simplement, ca En), *Ca Na*, *Cas i*, encara, precedint l'article, amb més possibilitats que *Son*: *Can Cuerassa* (= 'cullerassa'), *Ca Na Bassera*, *Cas Capellans*, *Ca l'Abat*, *Ca s'Amítger*, *Ca sa Batlessa*, *Ca les Bordes*, *Ca ses Bieles*... D'una manera general, podem dir que els topònims amb *Can* responen a una extensió de terreny més petita que els topònims amb *Son*; mentre que els topònims sense cap d'aquestes dues partícules solen designar contrades naturals que han passat o no a esser propietat privada, en tot o en part, i, en aquest darrer cas, sol prendre el nom de la contrada la part constituïda en possessió oin hi ha les cases més importants i les terres més extenses, no necessàriament ies de més treta. *Biniaraix*, per exemple, és una comarca relativament extensa de la vall de Sóller; hi ha unes cases antigues, de possessió, que conserven el nom antic; però al seu entorn s'han fet tot d'establiments, amb topònims amb *Can*, i ha arribat, avui, a formar-s'hi un caseriu. De vegades, aquesta constitució de diverses possessions sobre una contrada denominada en la seva totalitat amb un sol nom exigeix o comporta un qualificatiu del topònim que sol esser un adjectiu o un adverbi —gran, petit, de baix, de dalt— o bé el mateix topònim en diminutiu, V. gr.: *Pedruixella gran* i *Pedruixella petit*, *Bàltx de dalt* i *Bàltx de baix*, *Raixa* i *Raixeta* i, fins i tot, *Son Espanyol* i *Son Espanyolet*, *Son Cotoner* i *Son Cotoneret*, etc. Tot això, insisteixo, cal entendre-ho en un sentit molt general i exposat a curioses i molt particulars excepcions. Hi ha, per exemple, una possessió gran i senyora, a Puigpunyent, que es diu *Son Nét*, de la qual es desmembraren uns trossos, segons una sàtira de Guillem Roca i Seguí:

De ses olles se fan tets
de Son Net posecions
L'hort d'avall pels Aguilons
Concas per los Barcelons
sos fills, nets y rebeynets⁶.

Conques, que no du partícula preposada —ni tan sols l'article— és, evidentment, més petit que *Son Nét*. D'altra banda, a la glosa que anomena les quatre possessions de més estesa de Mallorca

—Sa Barrala i Santa Ponça,
Son Sales de Marratxí
i Sa Vall de Santanyí
són ses més grans de Mallorca—

hi ha un *Son*, i al Pla de l'illa, al centre i pels termes de Manacor i de Felanitx hi ha finques anomenades amb *Son* que són de tota categoria.

Els topònims amb *Can* suposen, en canvi i efectivament, una divisió del terreny en porcions més petites: en general, perquè la terra és de més treta. Els *Can* abunden sobretot a les terres d'horta, on la unitat de mesura agrària és el quartó, que és la quarta part d'una quarterada (equivalent, aquesta, a poc més de 71 àrees), —la unitat de superfície a les terres de secà. A l'Horta de Pollença, que s'estén entre la Vall d'En March i la de Ternelles, així com a les terres del fons de la badia, abunden els topònims amb *Can*⁷. La contrada, però, terra endins, cap a la Serra, presenta una notable escassetesa de topònims amb *Son*, com deia, i és rica, en canvi, en topònims sense cap d'aquestes dues partícules indicant pertinença.

El nostre propòsit és l'estudi sumari dels topònims d'aquesta contrada, prescindint dels que duen la partícula *Can*; és a dir, un repàs sobre la toponímia antiga dels termes d'Escorca, de Pollença i d'Alcúdia, entrant, si cal, dins els termes limítrofos. Això és: la comarca de la Serra que tira cap a Gregal (NE) i les estribacions allargades fins a les terres planes al llarg de les badies de Pollença i d'Alcúdia i la península que les separa. Els nostres límits seran, doncs: EL TEIX i LA SERRA D'ALFÀBIA per la banda de Sóller, a la partió amb els termes de Deià i Bunyola; ELS TOSSALS VERDS i MASSANELLA, per la partió entre el terme d'Escorca i els de Manacor i Selva; ALCANELLA i MÍNER, entre els termes d'Escorca i Pollença; BINIATRIA, dins el terme d'Alcúdia, tocant el de Sa Pobla, i, dins el de Muro, fins a S'ILLOT DES PORROS, prop de CAN PICAFORT. El límit coincideix, aproximadament, amb el que, segons Mascaró, *Corpus*, és el dels topònims amb *Son*.

2. Els noms dels Termes

Caldria començar, sens dubte, per l'estudi dels noms dels termes municipals: ESCORCA, POLLENÇA, ALCÚDIA i els colindants: FORNALUTX, BUNYOLA, MANACOR, SELVA, CAMPANET, SA POBLA i MURO.

ALCÚDIA sembla provat que és un nom àrab —'al-kudia'— que significa 'el pujol', potser en el mateix sentit que avui té el nom 'tell', indicador d'un jaciment arqueològic d'importància: ALCÚDIA és bastit sobre l'antiga *Pollentia* romana. A Mallorca, n'hi ha dos més, de topònims així anomenats: ALCÚDIA ARROM, al terme de Vilafranca de Bonany, que ratifica l'avior aràbiga del topònim, 'ar-rom' significat 'els cristians', i ALCUDIETA, en vies d'extinció (segons Mascaró, *Corpus*), al terme de Lloseta.

BUNYOLA és considerat per Corominas com a procedent de 'balnĕōla', diminutiu de 'balnĕa', banys. Mascaró, *Corpus*, recull l'etimologia proposada per Simonet: 'vinĕōla', o sigui 'vinyeta'. Gayangos, segons Quadrado, proposa 'bunia', mot àrab que vol dir '*construcción de cal y canto*'. Cap de les tres etimologies són convincents. El DCVB les recull totes tres. El nom figura en el Llibre del Repartiment.

De CAMPANET diu Mascaró, *Corpus*: «Nombre oscuro (a pesar de su aparente claridad), cuya etimología está en estudio». Es pot suposar un sufix *-ĕtu*, que indica un col·lectiu d'alguna cosa: 'Poblet' < 'pĕpŭlĕtu' (= pollancreda). Cal, tanmateix, esbrinar el sentit del radical.

ESCORCA és també nom antic i d'origen desconegut. Figura en el Llibre del Repartiment, 'Axcorca', ap. DCVB. La parròquia d'ESCORCA és de les més antigues de l'Illa: n'hi ha notícies documentades des d'arran de la Conquesta. Tanmateix, el terme d'ESCORCA, que és força gran, no conté cap nucli urbà d'importància: el seu centre d'interès és el monestir de LLUC.

FORNALUTX, també nom antic, inclòs en el Llibre del Repartiment, 'Fornaluchy', procedeix «probablement del radical llatí *furn-* amb el doble sufix *-al*', *-utx*': **furnaluciū*', que significaria 'lloc de fornal, ferreria', segons Moll, DCVB. Aquesta teoria tradicional ha estat discutida —pels topònims en *-itx*— per Valdés de Fuentes, el qual suposa que aquest *-itx* és el resultat del tractament mossàrab del sufix llatí *-icŭlu*, que dóna en castellà *-ejo*: 'Canalitz', 'Canalejo'; 'Torritx', 'Torrejo'. Corominas va més enllà: no es tracta de sufixos, sinó del tractament mossàrab de la *s* palatal, ja que tots aquests noms acabats en *-atx*', *-itx*', *-utx*' suposen un plural originari: 'cristas' (CRESTATX), 'costas' (COSTITX), 'fenales', i, per metàtesi, 'felanes' (FELANITX). (No sé quin exemple dóna pels noms en *-utx*.) Parla, llavors, d'un desplaçament de l'accent, i adverteix que hi ha topònims on aquest desplaçament no es dóna: TACARITX, FARTARITX. A l'explicació que va donar F. de B. Moll d'aquesta teoria, aportava, com a argument a favor, l'existència, a Mallorca, del cognom 'Felani' —que no va recollir, per cert, en *Els llinatges catalans*. No conec la teoria de Corominas més que a través de l'explicació de Moll, i crec que no ha estat publicada. Per això no la puc exposar més que d'aquesta manera tan sumària i és per això, tal volta, que em sembla tan poc convincent.

De MANCOR no en conec cap notícia que l'expliqui.

MURO és un exemple de la conservació de la vocal final dels noms llatins pels mossàrabs de Mallorca: 'mŭru'. Hi ha altres exemples a la toponímia mallorquina: 'Campos', 'Xorriĝo', 'Porto-', 'Capocorb'.

SA POBLA no ofereix, naturalment, cap problema. Antigament aquest genèric elevat, avui, a la categoria d'específic, portava el determinant 'de Vialfàs' (s. XVI) i, en altres grafies més antigues, 'd'Ullalfàs' (1315), 'd'Huyalfàs' (1232), noms representants d'una alqueria àrab dita 'Huayar Alfash', que significa «ríos o álamos del prado», ap. Quadrado.

POLLENÇA és registrada entre els mossarabismes per Corominas. Jo creia que era un netíssim nom romà: 'Pollentia', que era una ciutat de la Ligúria i, a més, el nom d'una deessa romana. El nom cal relacionar-lo amb el verb 'polleo', que vol dir 'valer, tenir poder'.

I, finalment, SELVA —pronunciat 'seuve', per la velarització mallorquina de la *l* en síl·laba tancada—, no ofereix, tampoc, cap problema etimològic.

L'aportació de dades a aquests topònims de termes o caps de terme municipal, molt estudiats i atesos pels especialistes, és escassa, i només els he al·ludits per donar una visió una mica més completa d'aquest estudi, tanmateix ben elemental. Passaré, doncs, a l'examen dels altres topònims, començant pel dels escassos *Son* que hi ha a la comarca.

3. Els altres topònims: noms amb «son»

Els registrats per Mascaró, *Corpus*, dins el terme d'ESCORCA són només set: SON ALZINES, SON AMER, SON COLOM i SON COLOMÍ, SON MACIP, SON NEBOT i SON TORRELLA. Alguns d'aquests topònims són documentats d'antic (s. xv): SON NEBOT, SON MACIP, SON COLOM i SON COLOMÍ. De SON TORRELLA no en sé documentació, però els Torrelles és una de les famílies més antigues de Mallorca, llinatge de conqueridors provat. Es PUIG MAJOR, la muntanya més alta de Mallorca, cau dins SON TORRELLA, i és denominat, així mateix, amb aquest antropònim: ES PUIG D'EN TORRELLA i també SA SELLA D'EN TORRELLA, per l'especial conformació —en figura de sella de muntar a cavall— de la cuculla d'aquest puig. (Aquests dos topònims no els recull Mascaró, *Corpus*; fa menció del primer Moll, DCVB).

SON COLOM i SON COLOMÍ suposen, per mi, una segregació, potser antiga. Colom és un cognom conegut i abundant, justament, a la comarca de Sóller; i Colomí, en canvi, no ho és, un llinatge. Son dues possessions molt properes, l'una de l'altra, totes dues dins la depressió d'ALBARCA, als peus de les muntanyes, o de l'altiplanície, de LLUC.

SON NEBOT és, juntament amb SON TORRELLA, de les possessions més grans d'ESCORCA anomenades amb *Son*. Cau per devers ES GORG BLAU i confronta amb TURITXANT DE BAIX.

SON AMER és just damunt LLUC. Crec que és una possessió de formació més recent que les dessudites, encara que hi ha notícies d'un Joan Amer beneficiari del monestir de LLUC a finals del segle XVI.

De SON ALZINES cal dir que 'Alzines' no és llinatge que jo conegui, a Mallorca, on és freqüent, en canvi, en la forma singular 'Alzina'. ¿Cal pensar, tal volta, que el topònim provengui de la multitud d'alzines que hi ha en aquells paratges?⁸.

MACIP és llinatge i sobrenom freqüent a Mallorca, i a un capbreu del 1404

apareix el nom d'Arnau Bon Macip relacionat amb aquestes terres. Cf. Mascaró, *Corpus*.

Del set topònims amb *Son* que Mascaró, *Corpus*, registra dins el terme de POLLENÇA, són els més importants, per l'extensió de les terres i per la seva avior, SON BRUI, SON GRUA i SON MARC.

SON BRUI (BRULL en ortografia normativa) testifica un llinatge de conqueridors, existent avui com a títol nobiliari —*Marqués de Casa Desbrull*— a una antiga casa de senyors de Ciutat anomenada Ca la Gran Cristiana, de llinatge, avui, Villalonga i Cotoner.

«SON GRUA és una magnífica possessió de la Vall d'En Marc, submergida dins una gradació de verds i una dolça melangia, amb el fons espectacular del Tomir i Pedruxella». Així la descriu Francesc Serra de Gaieta i Asprer, el qual aporta una documentació demostrativa que els senyors de SON GRUA, en el segle XVI, eren, efectivament, Grua de llinatge, llinatge que després es deforma amb Gruat, que dona també un topònim, EL COLL D'EN GRUAT, al cap de LA VALL D'EN MARC, a tocar la vila —topònim no registrat per Mascaró⁹.

Per SON MARC i LA VALL D'EN MARC no hi ha problema: Marc és un llinatge abundant a Pollença, fins i tot avui. A l'esmentat article de F. Serra de Gaieta, hi ha menció del darrer senyor de SON GRUA, de nom Bartomeu Grua i Marc (començaments del s. XVII.)

Pel que fa als altres *Son* pollencins, no em sé explicar SON ALI si no és recorrent al topònim consemblant BINIALI (Sencelles [Cencelles]). on tampoc hi ha desplaçament de l'accent motivat pel tractament romànic del mot.

SON VILA no ofereix problema: els propietaris actuals de la possessió són Vila de llinatge. Deu ésser topònim antic, perquè davora hi ha EL COLL DE SON VILA.

SON TUT és mal d'explicar. N'hi ha un altre dins el terme de SA POBLA. El SON TUT pobler és citat és un document de 1578. Potser es tracta d'un llinatge antic —com Grua—, avui desaparegut. No sé si cal relacionar-lo amb un llatí 'tütum', 'segur, protegit'¹⁰.

SON DONAIRE, finalment, és una creació moderna, i desgraciada, obra d'un poeta local.

Al terme d'ALCÚDIA, són nou els topònims amb *Son* registrats per Mascaró, *Corpus*: SON BARBA, SON SIURANA DE DALT i SON SIURANA DE BAIX, SON SIMÓ, SON FE, SON SAGUER VELL, SON ROTGER, SON SANT MARTÍ i SON BORDOI. Els set primers es troben al llarg de la carretera de Ciutat a Alcúdia, prop del terme de Pollença, a una comarca de palesa antigor, per l'abundància de restes talaiòtiques.

BARBA és un llinatge català, avui extingit a Mallorca; però jo he conegut, abans del 36, una botiga a Ciutat que li deien 'Can Barba'.

SIURANA és també un llinatge avui inusitat, a Mallorca; abunda, però, a la Catalunya continental. Deu ésser possessió antiga: a SON SIURANA DE DALT hi ha una torre anomenada ES FORT DES TEMPLERS.

També és un llinatge desaparegut avui de Mallorca SAGUER (o SEGUER), existent, però, al continent. (Mascaró, *Corpus*, registra SON SAGUER VELL; el Mapç, CAN SAGUER VELL i també S'HOSTAL DE CAN SAGUER. No he pogut comprovar on és l'error).

SANT MARTÍ és llinatge de conquistador, avui desaparegut a Mallorca. Es dona el cas que aquesta família Sant Martí posseïa —i posseeixen els seus hereus, anomenats avui Sureda— una bella extensió de terra, amb bona casa i molt antiga, al terme de Vilafranca de Bonany, i aquesta possessió es diu SANT MARTÍ, sense *Son*.

SIMÓ, FE I BORDOI (escrit BORDOY) són llinatges vius i corrents a Mallorca.

4. Els orònims costers

Aquesta comarca, al llarg dels termes de Sóller, Fornalutx, Escorca, Pollença, Alcúdia, Muro i Santa Margalida —si la considerem des de S'ILLETA (Sóller) fins a S'ILLOT DES PORROS (Sta. Margalida)—, conté una bona llargària de costa, i la qüestió sobre la qual podríem reflexionar, d'entrada, és la que afecta la denominació dels paratges i accidents de la costa; és a dir, els orònims costers o riberencs.

La costa sol esser molt més minuciosament denominada que el terra endins. Cada entrada o sortida, cada forma, cada relleu, cada aspecte té el seu nom, que, sovint, només coneixen la gent de mar: al cap i a la fi, ells en són els autors, d'aquest bateig tan primmirat, perquè per a ells, mariners i pescadors, la costa i, exactament, la seva precisa denominació és una eina de treball. Per això mateix, però, la toponímia costera és molt variable: quan es fa inútil, desapareix i s'oblida; quan apareix un element distintiu més, —que no ho és ja el que va inspirar la denominació primera—, desapareix el nom antic i el nou s'imposa ràpidament; quan un indret innominat reclama, per qualsevol circumstància, una denominació, aquesta sorgeix immediatament, però no d'una voluntat individual —com sovint ocorre terra endins— sinó com a del *communis consensus*, d'un tàctit assentiment col·lectiu, que es fa càrrec de la circumstància i de la necessitat del nom. Puc citar, per via d'exemple, una sèrie de casos ocorreguts al bocí de costa que jo conec més bé: el que s'estén entre dues puntes, SA PUNTA DE MANRESA i SA PUNTA DE TACÀRITX, coronades per sengles fortaleses o fortins¹¹, que s'anomenaven ES CASTELL i L'ESTRELLA, respectivament. Els topònims d'aquest indret —a part les puntes esmentades i els noms de les dues fortificacions— eren, en temps antic, SA PLATJA DE SA FONT DE SANT JOAN, SA PLATJA DE SA FONT DE SANT PERE, SA PUNTA LLARGA O NEGRA, SES PEDRETES i potser ES FONOI MARI¹². A la meva infantesa, denominàvem les dues platges, respectivament, S'ARENAL DE SES COPINYES i S'ARENAL (o, de vegades, per molt específicament, S'ARENAL D'ARENA). SA PUNTA LLARGA O NEGRA, tot i que jo encara he sentit aquesta denominació, va esdevenir SA PUNTA DES MAL PAS. Es donava